

Hoofdstuk 7

Exoten

Luc De Bruyn¹ - Goedele Verbeylen²

¹ Instituut voor Natuurbehoud - ² Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer

- ➔ Er komen nog steeds nieuwe exoten bij.
- ➔ Er zijn nog verschillende knelpunten in de wetgeving over exoten.

De introductie van exoten is - parallel met de globalisering - gestegen tot nooit eerder opgetekende hoogtes [207]. Ongeveer 2 % van de vogels [206] en 1 % van de zoogdieren [202] werden gerapporteerd als succesvolle introducties in een nieuwe, vreemde omgeving, terwijl ongeveer 2 % van de planten als invasieve exoten wordt beschouwd [80]. Ook in Vlaanderen worden nog regelmatig nieuwe exoten opgetekend.

Zo is er bijvoorbeeld de mier *Camponotus vagus*, een thermofiele Zuid-Europese soort die voor de eerste maal ontdekt is in het Vlaams-Brabantse Tildonk in 1998 [109]. Deze soort is ook al waargenomen in het Gentse (Dekoninck, persoonlijke communicatie). In het vorige Natuurrapport (NARA 2001) werd gemeld dat de stierkikker een aantal maal was waargenomen in Vlaanderen. Ondertussen zijn er van deze soort ook grotere populaties opgemerkt in het vallei gebied van de Grote Nete. De aanwezigheid van larven wijst mogelijk op voortplanting [178]. Het Aziatisch lieveheersbeestje *Harmonia axyridis* dat sinds 1997 in België wordt aangewend voor biologische controle is in 2001 voor het eerst in de natuur aangetroffen [2]. Sindsdien is het aantal waarnemingen exponentieel gestegen. Onderzoek in de Verenigde Staten, waar de soort al langer is uitgezet, heeft aangetoond dat deze soort een ernstige bedreiging vormt voor de lokale fauna [134, 70].

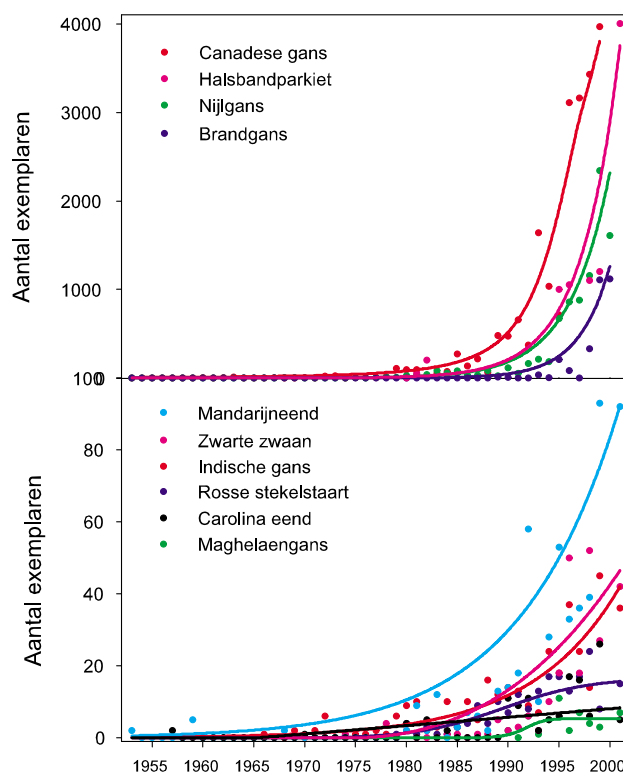
Van de meeste exoten is slechts bekend dat ze in Vlaanderen voorkomen. Over hoe hun verspreiding en aantallen evolueren in de tijd weet men weinig of niets. Alleen voor vogels en zoogdieren zijn meer gedetailleerde gegevens beschikbaar; voor vaatplanten wordt momenteel een rapport voorbereid. Drie van de uitheemse zoogdier-soorten worden reeds een aantal jaar actief bestreden. Voor de watervogels wordt momenteel nagegaan hoe een bestrijding het best zou worden uitgevoerd [32].

In het kader van de rattenbestrijding hebben we het in Vlaanderen over drie exoten: de bruine rat, de muskusrat

en de beverrat [371]. Daarnaast is er ook nog de Aziatische grondeekhoorn, waar nog geen bestrijdingsplan is voor opgesteld [368, 373].

1 Toestand

Beck et al. [32] hebben een databank opgesteld van de in Vlaanderen levende exoten onder de watervogels. Deze exotendatabank omvat oude literatuurgegevens, losse waarnemingen en collectiegegevens. Informatie over gestandaardiseerde broedvogel- en watervogeltellingen is voorhanden in [16] en [121].



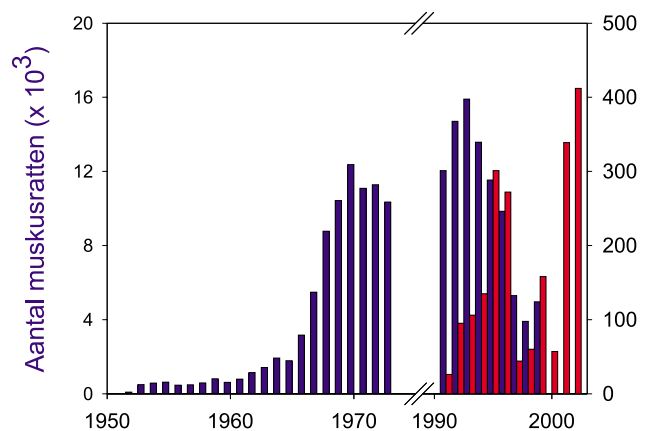
Figuur 7.1: Aantaltrends voor de belangrijkste exoten onder de Vlaamse watervogels (brongegevens: [15, 122, 16, 17, 32]).



Onder de vogels zijn er 10 soorten die zich onlangs in Vlaanderen hebben gevestigd (figuur 7.1). De Canadese gans kwam al aan het einde van de 19^e eeuw voor op kas-teelvijvers (De Smet, persoonlijke communicatie). Het eerste geval van in het wild levende Canadese ganzen werd gemeld in 1960 [294]. Zij is nu met 1200-1600 broedparen verspreid over heel Vlaanderen. De Nijlgans broedt sinds 1984 in het wild. Het broedgebied van de gans is het Koninklijk domein te Laken [15]. Op dit ogenblik wordt de Vlaamse broedpopulatie geschat op 650-1000 broedparen. De derde soort die exponentieel is toegenomen, is de brandgans. De eerste waarnemingen van Indische gans in Vlaanderen stammen uit de jaren '60 en '70. Sindsdien is er een stijgende trend en is de soort vertegenwoordigd in alle provincies. Vanaf de jaren '80 is de Maghelaengans in Vlaanderen waargenomen. Tot in 1995 steeg het aantal lichtjes. Nadien bleef het aantal schommelen rond vijf exemplaren. De laatste gegevens van de broedvogelatlas geven al 28-45 broedparen aan. Bijna alle waarnemingen gebeuren in Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. De eerste exemplaren van de rosse stekelstaart zijn eind de jaren '70 geregistreerd. Daarna was er een lichte stijging en nu volgt schijnbaar een afvlakking. België staat momenteel op de derde plaats wat het aantal waarnemingen in Europa betreft [167]. Vanaf het begin van de jaren '70 is de zwarte zwaan regelmatig in het wild gezien. Sindsdien zijn de aantallen licht blijven stijgen tot ongeveer 32-38 broedparen op dit moment. In 1953 zijn in Vlaanderen de eerste mandarijneenden in de natuur aangetroffen. Het grootste aantal waarnemingen in het Vlaamse landsgedeelte begon vanaf de jaren '80 (huidige schatting 56-73 broedparen). In 1957 zijn in Vlaanderen de eerste Carolina-eenden in het wild geschoten in Lovendegem en Heusden. Ondanks de gestage stijgingen van de waarnemingen, blijven waarnemingen van Carolina-eenden zeldzaam (13-20 broedparen). De halsbandparkiet ten slotte is in de jaren '70 als attractie in het Melipark ingevoerd. Van hieruit heeft het dier zich over de regio Brussel verspreid. Het aantal parkieten is vooral de laatste jaren sterk gestegen. Ze concentreren zich rond Brussel, maar er zijn ook al broedende paren gesignaleerd in het noorden van de provincie Antwerpen [376].

De beverrat (tot 10 kg en meer) is het grootste knaagdier van Vlaanderen. Het dier is rond de eeuwwisseling van de 19e en de 20ste eeuw in Europa ingevoerd. Door strenge winters was het aantal beverratten in België laag [363]. Sinds het ontbreken van strenge winters neemt ook hier hun aantal sterk toe (figuur 7.2). De vangsten gebeuren vooral in het Grensmaas-gebied. Dit is onder meer een gevolg van de instroom vanuit Nederland en de omgeving van Hasselt-Zonhoven. Maar, verspreid over Vlaanderen worden ook individuele beverratten gevangen. Het gaat waarschijnlijk om losgelaten huisdieren. De introductie van de muskusrat gebeurde in Europa op gelijkaar-

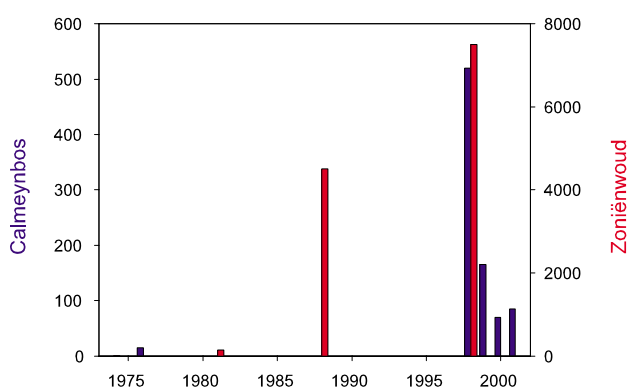
dige wijze. Omdat muskusratten koude veel beter verdragen, is hun verspreiding in onze regio's veel sneller gebeurd. Betrouwbare vangstgegevens van deze soort zijn alleen beschikbaar bij AMINAL – afdeling Water [292]. Uit de informatie blijkt dat het aantal muskusratten sterk is gestegen tussen het begin van de jaren '50 en het begin van de jaren '70 [144]. Er zijn geen gegevens beschikbaar voor de periode 1973-1990. Vanaf 1990 is er eerst nog een lichte stijging en daarna neemt het aantal schijnbaar sterk af. Deze gegevens moeten wel met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. De muskusratbestrijding gebeurt immers sterk versnipperd (Polders en Wateringen, Vlaamse gewest, provincies, gemeentes, privé-organisaties, enz.). Sinds 2000 wordt de rattenbestrijding langs de waterlopen die in het beheer van het Vlaamse Gewest zijn (AWZ, NV Zeekanaal, Dienst voor de scheepvaart en AMINAL) volledig door AMINAL – afdeling Water uitgevoerd. Ook de vangst- en bestrijdingsgegevens worden nauwkeurig bijgehouden. De rapportering over de gemeentelijke bestrijding gebeurt in veel gevallen onvolledig of helemaal niet. Soms worden alleen de resultaten van een deel van het jaar doorgegeven. Een juiste inschatting van het totaal aantal gedode dieren is bijna onmogelijk, omdat de gemeenten de muskusrat in vele gevallen bestrijden met rodenticides. Voor zover de gegevens per gemeente kunnen worden bekeken, zou het aantal ratten sinds 1970 zijn gestabiliseerd. Er zou naar schatting jaarlijks 100.000-150.000 vangsten met mechanisch materiaal worden geregistreerd in Vlaanderen. Bruine ratten zijn al tijdens de 18e eeuw in West-Europa terechtgekomen. Dit is waarschijnlijk via natuurlijke areaaluitbreiding en schepen gebeurd [209]. In Vlaanderen wordt deze rat meestal met gif bestreden, waardoor er geen cijfers beschikbaar zijn over het aantal dat wordt gedood.



Figuur 7.2: Aantaltrends voor muskusrat en beverrat in Vlaanderen (bron: IBW).



Naast een dozijn losse waarnemingen van vermoedelijk ontsnapte of losgelaten exemplaren, zijn er waarschijnlijk vier grotere populaties van de Aziatische grondeekhoorn in Vlaanderen [373]. De grootste populatie leeft in het Zoniënwoud. Deze dieren zijn hier eind de jaren '60 losgelaten door een dierenhandelaar [104]. De populatie is daarna exponentieel gestegen tot meer dan 7500 exemplaren in 1998 (figuur 7.3, [312]). In het Calmeynbos in De Panne zouden in 1976 17 grondeekhoorns zijn losgelaten door het Melipark [127]. In 1998 spraken de eerste aantalschattingen van een populatie van 520 eekhoorns. Daarna is het aantal gedaald. Dit zou kunnen te wijten of danken zijn aan de verhoogde neerslag en een voedsel-schaarste [368, 369, 364, 365].



Figuur 7.3: Aantaltrends voor de Aziatische grondeekhoorn in Vlaanderen.

2 Beleid

2.1 Juridische instrumenten

Volgens Van Hoorick en Cliquet [321] zijn er zeven internationale (Bern, Vogelrichtlijn, Habitatrichtlijn, enz.), één federale (bescherming van het marine milieu) en acht Vlaamse (Decreet natuurbehoud, Introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten, Riviervisserij, enz.) richtlijnen en wetten die betrekking hebben op de introductie en bestrijding van exoten (zie NARA 2001). Het probleem is dat deze maatregelen op internationaal en op nationaal niveau niet altijd goed op elkaar zijn afgestemd of zelfs tegenstrijdig zijn. Enkele voorbeelden: soms wordt over diersoorten gesproken, soms alleen over diersoorten; sommige wetten zijn van toepassing op het hele territorium en/of alle soorten, andere alleen op bepaalde gebieden (bv. openbare bossen of bosreservaten, bepaalde wateren) of soorten(groepen) (bv. vissoorten, fazanten).

Het Besluit van de Vlaamse regering van 21 april 1993 over de introductie van niet-inheemse diersoorten in de natuur stelt een periode van 50 jaar vast voor de aflijning van het exotenstatuut voor diersoorten. Deze tijdsbepaling moet worden herzien. In het vorige Natuurrapport (NARA 2001) werd deze problematiek uitvoerig besproken.

Er is niet alleen een probleem tussen de verschillende 'natuur'-wetten onderling, maar er zijn ook knelpunten met wetgeving uit andere domeinen. Dieren en planten worden als goederen beschouwd. Als gevolg hiervan zijn ze onderhevig aan het beginsel van vrij verkeer van goederen binnen Europa (EG-verdrag) of op mondiaal niveau (GATT). Om de invoer van een soort te verbieden, moet worden gebruik gemaakt van multilaterale (= door verschillende landen ondertekend) of unilaterale (= alleen België/Vlaanderen) maatregelen. Op 9 december 1996 heeft de Raad de Verordening goedgekeurd over de bescherming van in het wild levende diersoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer (Verordening Raad nr. 97/338; PB.L. 3 maart 1997, afl. 61, 1, zoals gewijzigd door Verord. Comm. E.G. nr. 98/767, 7 april 1998, PB.L. 8 april 1998, afl. 109, 1). De CITES-verordening geeft de Europese Commissie de mogelijkheid om beperkingen op te leggen voor "het binnenbrengen in de Gemeenschap van levende specimen van soorten waarvan vaststaat dat introductie in het natuurlijk milieu van de Gemeenschap een ecologische bedreiging vormt voor inheemse in het wild levende diersoorten van de Gemeenschap". Op basis van deze maatregel heeft de Europese Commissie de invoer van roodwangschildpadden en stierkikkers geschorst. Unilaterale maatregelen daarentegen maken veel minder kans op slagen of zijn zelfs onmogelijk. Zelfs het etiketteren van uitheemse organismen (bv. met 'gevaarlijke exoot') ligt juridisch niet voor de hand [321]. Door een arrest van de Raad van State daarenboven, (R.v.St., Van der Feesten, nr. 72.970, 2 april 1998) is Vlaanderen niet bevoegd om de in-, uit- en doorvoer van (niet-inheemse) soorten te regelen die bij introductie een gevaar kunnen opleveren voor de natuur. Of dit ook geldt voor bezits- en handelsverbod is voor discussie vatbaar.

Onlangs is een lijst opgesteld van zoogdieren die nog in gevangenschap mogen worden gehouden (KB 07/12/01, BS 14/02/02). Zoogdieren die niet op de lijst staan, mogen nog worden gehouden. Men moet wel in staat zijn te bewijzen dat het dier voor de inwerkingtreding van dit KB in zijn bezit was. Het is niet duidelijk of het is toegelaten met deze 'vergunde' dieren te kweken. Beverrat, muskusrat en bruine rat, met uitzondering van de kweekvorm, staan niet meer op deze lijst. Dit zou verdere ontsnappingen en vrijstellingen moeten voorkomen. Wel moet worden opgemerkt dat de Aziatische grondeekhoorn nog steeds op de lijst staat en dus vrij gehouden kan worden. Er gaan stem-

men op om de lijst uit te breiden met andere dieren en plantengroepen (bv. watervogels, [32]). Gezien het hier gaat om een unilaterale maatregel is het wel de vraag of deze beslissing voor het GATT aanvaardbaar is.

Iedereen is verplicht bruine rat, muskusrat en zwarte rat op zijn eigendom te bestrijden. Dit is bepaald bij wet: Wet 02/04/71 betreffende de bestrijding van voor planten en plantaardige producten schadelijke organismen en haar KB's. De beverrat is nog niet in de wettekst opgenomen. Een exoot die er wel in staat is de grijze eekhoorn. Het is verboden dit dier te fokken, levend te houden of te verhandelen. Ondanks dit verbod zijn er in Vlaanderen heel af en toe nog meldingen van grijze eekhoorns die in gevangenschap worden gehouden, die ontsnapt zijn of zijn losgelaten. Gelukkig heeft dit - voor zover bekend - nog niet tot vrijlevende populaties geleid. Het onbekend zijn van de verbodsbepalingen bij de bevolking en de gemakkelijker waarmee deze aaibare dieren uit Groot-Brittannië in Vlaanderen kunnen worden binnengebracht, ligt waarschijnlijk aan de grondslag van deze meldingen.

Het bestrijden van exoten die zich al in Vlaanderen hebben gevestigd, is een ander knelpunt. Zo zijn er tegenstrijdigheden met regelgevingen die gelden in natuur- en in bosreservaten. Volgens het Natuurdecreet (19/07/02, BS 31/08/02) is het verboden bestrijdingsmiddelen te gebruiken in GEN en GENO. In erkende natuurreservaten mogen alleen dieren worden gedood of gevangen en bestrijdingsmiddelen worden gebruikt als hier voor een ontheffing is opgenomen in het goedgekeurd beheerplan. Hetzelfde verbod om dieren te verdelgen, te verplaatsen of te vangen geldt in bosreservaten (Bosdecreet 13/06/90 en Natuurdecreet 19/07/02).

Om tot een eenvormige en dus meer efficiënte bestrijding te komen, heeft de afdeling Water een samenwerkingsovereenkomst afgesloten met afdeling Natuur en Bos en Groen en de terreinbeherende verenigingen. Ze hebben afgesproken de rattenbestrijding uit te voeren in de natuurgebieden die hun eigendom zijn of die door hen worden beheerd [372]. Voor de bosreservaten en bossen die worden beheerd door de afdeling Bos en Groen, zullen de nodige afspraken worden gemaakt met de beheercommissies en de provinciale woudmeesters. Deze moeten machtiging geven om bestrijding toe te staan. Deze werkmethode zou ook kunnen worden uitgebreid naar andere organismegroepen om zo tot een soepelere organisatie van bestrijding te komen. Een ander mogelijk probleem is het verkrijgen van een toelating tot bestrijding binnen de militaire domeinen. De afdelingen Natuur en Bos en Groen zullen dit met de beheercommissies van deze domeinen bespreken.

De samenwerkingsovereenkomst i.v.m. rattenbestrijding kan wel een regeling treffen voor de bestrijding in

natuur- en bosgebieden, maar biedt geen oplossing voor privé-eigendommen. In artikel 4 van het Besluit van de Vlaamse regering van 21/04/93 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten wordt bepaald dat de minister alle maatregelen kan nemen om geïntroduceerde niet-inheemse dieren te bestrijden of te verwijderen. Van Hoorick en Cliquet [321] stellen zich echter de vraag of voor maatregelen die interfereren met het eigendomsrecht (bv. het betreden van eigendom, het bestrijden van planten en van 'toegeëigende' dieren) geen decretale grondslag is vereist. Dezelfde vraag dringt zich op als men de burger verplichtingen wil opleggen inzake bestrijding van geïntroduceerde niet-inheemse soorten.

Artikel 35 van het Jachtdecreet van 24 juli 1991 verbiedt o.a. het wegnemen of opzettelijk vernielen van nesten en broedsels van vogels die zijn gerangschikt bij het wild (bv. fazanten en Canadese ganzen). Met behulp van artikel 16 § 5 van het Jachtbesluit (23/06/98, BS 30/06/98) kan van dit verbod worden afgeweken. De jachtrechthouder, zijn beëdigde jachtwachter en de grondgebruiker mogen, ten behoeve van het natuurbeheer, eieren van de Canadese gans vernielen. Ze zijn wel verplicht een voorafgaande schriftelijke melding te doen aan de woudmeester. Over de fazant wordt niet gesproken.

In relatie tot het dierenwelzijnsrecht zijn er momenteel geen problemen als de dieren onmiddellijk worden gedood bij de bestrijding. Dit zou in de toekomst wel kunnen veranderen. Zo kan de internationale overeenkomst van 14 februari 1998 'on international humane trapping standards' extra beperkingen opleggen voor het gebruik van vangmaterialen voor de muskusrattenbestrijding. Volgens deze Europese richtlijn, die tegen 2007 moet zijn geïmplementeerd, zou de tijd tussen het vangen en de bewusteloosheid en gevoelloosheid bij het gebruik van letale vallen minder dan 300 sec – en later mogelijk minder dan 180 sec – moeten bedragen. Hierdoor zullen fuiken misschien niet meer kunnen worden gebruikt en moet elk type klem goedgekeurd worden (o.a. op basis van voldoende slagkracht om snel te doden).

Van Den Berge et al. [311] hebben een wetenschappelijk afwegingskader opgesteld voor de introductie en bestrijding van exoten. Het algemene principe is dat exoten in de natuur ongewenst zijn. Een tweede, zeer belangrijk principe is dat voorkomen beter is dan genezen. Dit houdt in dat alles moet worden gedaan om te voorkomen dat exoten in de natuur kunnen terechtkomen. De juridische problematiek die hiermee gepaard kan gaan, is hoger aangehaald. Belangrijk is vooral sensibilisering en voorlichting. Veel exoten worden immers ingevoerd als versiering voor de tuin(vijver). Van hieruit is een verspreiding in de natuur snel gebeurd. Het is ook beter geen risico's te nemen en alle nieuwe binnenkomende exoten zo snel en efficiënt mogelijk te verwijderen.



Voor gevestigde exoten moet worden afgewogen of de soort moet/kan worden bestreden. Het aantal exoten in Vlaanderen is immers gigantisch groot en in de meeste gevallen weinig of niet bekend (bv. organismen meegevoerd met ballasttanks van schepen). Een belangrijke factor daarbij kan zijn of een soort al dan niet invasief is (de drijvende factor of oorzaak van veranderingen in ecosystemen of habitats, en bedreigend voor de inheemse biodiversiteit – IUCN 2000). Dit laatste kan in de praktijk wel een probleem vormen. Het is immers mogelijk dat een bepaalde exoot pas invasief wordt als een drempelwaarde wordt overschreden of als hij een bepaald ecosysteem/habitat koloniseert. Ook klimaatveranderingen kunnen tot een invasie leiden (zie hoofdstuk 24 Klimaatverandering). Daarnaast moet vanuit ecologisch oogpunt ook rekening worden gehouden met de ecologische neveneffecten (bv. rechtstreeks negatieve impact van maatregelen op andere soorten of op het milieu). Andere factoren die een rol zouden kunnen spelen zijn de kostprijs (bv. geld misschien nuttiger te besteden aan andere biodiversiteitondersteunende initiatieven) of de sociologische neveneffecten (bv. publieke aanvaarding, verkleinen van maatschappelijk draagvlak). Wanneer het gaat over invasieve exoten moeten deze laatste factoren worden ingevuld door de overheid. Zij moet de nodige middelen ter beschikking stellen en de bevolking voorlichten. Het is duidelijk dat er voor de problematiek van exotenbestrijding geen standaardoplossing bestaat. De bestrijding zal steeds grondig moeten worden afgewogen en hiervoor moet men zich op zoveel mogelijk objectieve informatie baseren. De auteurs stellen dat wanneer de bestrijding van een invasieve soort noodzakelijk blijkt, uitroeiing de uiteindelijke doelstelling moet zijn. Dit moet zo snel mogelijk na de introductie gebeuren, moet gebiedsdekkend en afdwingbaar zijn.

In de praktijk zullen de grootste problemen ongetwijfeld opduiken in de sectoren en activiteiten die verwant zijn met natuurbehoud: jacht, visserij en houtoogst. Sommige maatregelen die buiten de 'sfeer' van natuurbehoud en reservaten zijn genomen, zullen onvermijdelijk ook binnen deze natuurgebieden hun weerslag hebben. Een 'holistische benadering' van het omgaan met natuur, vertaald in een 'juridische', zo mogelijk afdwingbare, verweving binnen de aanverwante sectoren, dringt zich op.

2.2 Bestrijding op het terrein

Voor de praktische organisatie van bestrijding kan alleen een evaluatie worden gegeven van de rattenbestrijding. Op het terrein wordt soms wel lokaal aan exotenbestrijding gedaan (bv. vernietiging van Japanse duizendknoop, reuzenbalsemien en Amerikaanse vogelkers, schudden van eieren van watervogels), maar er bestaan (nog) geen uit-

gewerkte en gestructureerde bestrijdingsplannen voor Vlaanderen. AMINAL Bos en Groen zal wel ten behoeve van de planmatig opgestelde bestrijding van Amerikaanse vogelkers, een reductieprogramma opstellen om een afwijking te bekomen op het verbod op gebruik van bestrijdingsmiddelen.

In theorie blijft muskusrattenschade aanvaardbaar wanneer de vangstaantallen onder de 5-10-15-10 ratten per periode van 3 maanden per km² blijven. Dit is de zogenaamde bloknorm. Deze norm steunt op wetenschappelijk onderzoek dat is verricht door de onderzoeksgroep rattenbestrijding van het IBW [291]. AMINAL - afdeling Water gebruikt als maximaal toelaatbare restpopulatie langs haar waterlopen de lintnorm (4-6-8-6 ratten per km waterloop, inclusief bruine rat). Deze norm is afgeleid van de bloknorm. De lintnorm is alleen efficiënt als langs alle waterlopen in een gebied op dezelfde manier bestrijding wordt gedaan. Om de bloknorm te halen is het nodig om gebiedsdekkend te werken. Alleen als langs alle gewestelijke, provinciale en gemeentelijke waterlopen naar de lintnorm wordt gestreefd, komt men tot een semi-blokbestrijding. Een probleem daarbij is dat de verantwoordelijkheden van de muskusrattenbestrijding sterk zijn versnipperd. AMINAL – afdeling Water is verantwoordelijk voor de bestrijding langs bevaarbare en eerste-categorie onbevaarbare waterlopen. De provincies zijn verantwoordelijk voor tweede-categorie onbevaarbare waterlopen (maar de bestrijding gebeurt hier meestal door de gemeenten) en de gemeenten staan in voor derde-categorie onbevaarbare waterlopen. Binnen de omgrenzing van Polders en Wateringen voeren sommige van deze besturen rattenbestrijding uit op onbevaarbare waterlopen van tweede en derde categorie en op ongerangschikte beken en grachten. Vermits de verantwoordelijkheid van AMINAL – afdeling Water zich beperkt tot de grotere waterlopen moeten de rattenvangers, om de lintnorm te halen, muskusratten vangen tot 500 m en meer buiten de waterlopen onder hun beheer, omdat er een voortdurende instroom is van ratten uit de omliggende terreinen. Meer dan de helft van de vangsten wordt gerealiseerd in deze bufferzone en dus niet op de eigen waterlopen. Bij de provincies, gemeenten, Polders en Wateringen zijn er sterke onderlinge verschillen in intensiteit en effectiviteit van de rattenbestrijding. In heel wat gevallen zijn de lokale rattenvangers slechts deeltijds aangesteld en onvoldoende opgeleid om actief ratten te bestrijden. Ook wordt het materiaal vaak onvoldoende of niet opgevolgd. Dit leidt in sommige gemeenten tot zeer veel ratten. Hoewel de afdeling Water van AMINAL langs al haar waterlopen de lintnorm haalt, wordt in het hele (deel)stroombekken, 2e en 3e categorie waterlopen inbegrepen, de bloknorm niet bereikt.

Om tot een efficiëntere bestrijding over te gaan, is een samenwerkingsovereenkomst afgesloten tussen het



Vlaamse Gewest en de provincies [13]. Met deze samenwerkingsovereenkomst wil het Vlaamse Gewest de provincies stimuleren om op een resultaatgerichte wijze te bestrijden, naar analogie met de methode die door de afdeling Water wordt gebruikt. In ruil hiervoor krijgen de provincies subsidies per meter waterloop. De provincies Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen hebben reeds beslist om deze samenwerkingsovereenkomst voor de muskusrattenbestrijding te ondertekenen. AMINAL - afdeling Water zal de controle op zich nemen. De provincies staan in voor de coördinatie en voor de samenwerking met de gemeentes. Er is dus geen bindende overeenkomst met deze laatste afgesloten. Het zal afwachten worden hoe dit in de toekomst zal verlopen. Een gelijkaardige samenwerkingsovereenkomst voor de bestrijdingsmethode loopt al sinds begin 2000 tussen AMINAL, AWZ, Dienst voor de Scheepvaart en NV Zeekanaal, met het verschil dat AMINAL - afdeling Water hier de rattenbestrijding zelf uitvoert.

Bij het gebruik van vergif en mechanische vangmiddelen zoals klemmen en fuiken vallen regelmatig onbedoelde slachtoffers (bv. meerkoeten, waterhoenen, allerlei muizen en spitsmuizen, steenmarters en konijnen [371, 372, 243]). In de loop der jaren zijn de technieken - o.a. pikveiligheid en afschermkapjes op de vallen, giftige (tweede generatie anti-coagulantia) lokazen uitgelegd in afgeschermd buizen - wel sterk verbeterd, zodat de nevenvangsten bij de bestrijding door de afdeling Water van AMINAL tegenwoordig relatief klein zijn (databank AMINAL, afdeling Water). In veel gevallen zijn de rattenvangers van de lokale besturen slechts deeltijds aangesteld en onvoldoende opgeleid om actief ratten te bestrijden. Dit heeft tot gevolg dat de vallen in veel gevallen niet volgens de regels worden opgesteld en/of er overvloedig met gifstoffen wordt gewerkt die veel minder (niet) selectief zijn of niet selectief worden aangeboden. Volgens een recent rapport worden voor het vangen van beverratten het best levendvangkooien gebruikt om zo de nevenvangsten te beperken [370]. Klemmen zijn waarschijnlijk een betere methode om de beverratten efficiënt te bestrijden. In dit geval zou één voltijdse rattenvanger voorlopig voldoende zijn om tot een afdoende bestrijding van de beverrat te komen. Door gebrek aan mankracht wordt deze functie voorlopig niet ingevuld.

Wat de Aziatische grondeekhoorn betreft, is reeds herhaalde malen aangehaald dat deze diertjes zeer gemakkelijk te vangen zijn [368, 369, 364, 365]. Deze soort is nog niet sterk verspreid en kan dus nog worden uitgeroeid zonder veel inspanning. Toch wacht de overheid af om over te gaan tot bestrijding. Volgens het afwegingskader en het voorzorgsprincipe daarentegen, zou deze soort zo snel mogelijk moeten worden verwijderd.

Buiten lokale acties, is er geen gestructureerd bestrijdingsplan voor de exoten onder de watervogels. In het teken van actie 117 van het Milieubeleidsplan-2 is door het Instituut voor Natuurbehoud een studie uitgevoerd die een bestrijdingsplan moest opstellen. De beste bestrijdingsmethode voor de meeste soorten blijkt een combinatie te zijn van het schudden van de eieren zodat het embryo sterft en het 'wegvangen' van de adulte dieren tijdens de ruiperiode (voor een meer gedetailleerde beschrijving van de methoden zie [32]). Voor de mandarijneend, die een holenbroeder is, zou volgens een Nederlandse studie het kappen van de nestbomen de populatie doen stabiliseren [201]. Voor de Carolina-eend is nog geen bestrijdingsmethode geformuleerd. Voor de rosse stekelstaart wordt verwezen naar een actieplan ter bescherming van de witkoppeend [154].

Toch moet worden opgemerkt dat voor de bestrijding van de watervogels alleen een uitspraak is gedaan over de technieken die in het veld moeten worden aangewend. Er wordt nergens gesproken over de organisatie van de bestrijding. Vragen die onbeantwoord blijven, zijn onder meer: hoe moet de gebiedsdekkende bestrijding gebeuren om tot een totale uitroeiing te komen; wie moet de bestrijding coördineren en uitvoeren (ieder voor zich, of de overheid voor ons allen); hoe moet de bevolking bewust worden gemaakt over de noodzakelijkheid van de bestrijding?

Bestrijding van de Canadese gans kan gebeuren volgens het Jachtdecreet. Voor de overige soorten kan worden teruggevallen op artikel 4 van het BVR 21/04/93 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse soorten. De minister kan personen aanwijzen die met de uitvoering van die maatregelen worden belast. Het Natuurdecreet (21/10/97, BS 10/01/98 en decreet van 19/07/02 houdende wijziging hiervan, BS 31/08/02) stelt wel dat dieren in natuur- en bosreservaten alleen kunnen worden gedood als dit is opgenomen in het goedgekeurde beheerplan. Dit vraagt dus om een gelijkaardige oplossing als voor de rattenbestrijding. Daarnaast stelt het Natuurdecreet in artikel 51, §1, punt 2 dat de Vlaamse regering alle maatregelen neemt die ze nuttig acht om populaties van de overige soorten of ondersoorten van organismen in stand te houden, te herstellen of te ontwikkelen. Tot slot moet bij bestrijding ook worden nagekeken of dit strookt met andere natuurbehoudswetgeving zoals bijvoorbeeld de Vogelrichtlijn en de Vlaamse natuurbehoudswetgeving.

Een belangrijk decreet in verband met exotenbestrijding is het Decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 21/12/01 houdende vermindering van het gebruik van bestrijdingsmiddelen door openbare diensten in het Vlaamse gewest (BS 31/01/02) Het decreet verbiedt vanaf



01/01/04 het gebruik van rodenticiden door de openbare diensten in:

- openbare parken en plantsoenen
- op minder dan 6 m van waterlopen, vijvers, moerassen of andere oppervlaktewateren
- langs wegen
- in natuur en bosgebieden.

Er bestaat een mogelijkheid om tijdelijk van dit verbod af te wijken "in geval van acute en redelijkerwijze niet te voorzien plagen die een gevaar inhouden voor mens en/of milieu of in het geval van situaties die een ernstige bedreiging vormen of kunnen vormen voor de veiligheid van de mens en waarvoor tegelijkertijd geen afdoende alternatieve bestrijdingswijzen voorhanden zijn". Voor particulieren is er geen verbodsbepaling. De overheid probeert bij deze doelgroep het gebruik van bestrijdingsmiddelen terug te dringen via informatiecampagnes. De bestrijding van de bruine rat is momenteel volledig gebaseerd op het gebruik van rodenticiden. Voor de muskusrat is dit in sommige provincies en gemeenten ook het geval. Daarnaast wordt er ook massaal gebruik gemaakt van het herbicide Round-up voor de bestrijding van o.a. Japanse duizendknoop en Amerikaanse vogelkers. Dit geldt ook voor de natuurreservaten. Dit wil zeggen dat als in 2004 het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen wordt verboden voor de overheid of ontmoedigd voor de particulieren, er doeltreffende alternatieven moeten worden ontwikkeld. Het is maar de vraag of dit nog haalbaar is tegen begin 2004, want er is nog nauwelijks onderzoek naar gebeurd. Het decreet voorziet een afwijkingsmogelijkheid van het verbod mits opmaak en goedkeuring van een reductieprogramma volgens de richtlijnen van de Vlaamse regering.

3 Kennis

Wat de exoten betreft, zijn er verschillende kennislacunes. Ten eerste is er de algemene kennis over de aanwezige exoten. Van veel soorten is niet geweten of ze in Vlaanderen aanwezig zijn. Ondanks de studies die onlangs zijn opgestart, is van het overgrote deel van de aanwezige exoten onbekend wat hun impact is op het ecosysteem en de habitats. In functie van het afwegingskader voor bestrij-

ding zijn dit broodnodige kenniselementen. Voor er werkelijk tot bestrijding kan worden overgegaan, moet er eerst een bestrijdingsplan worden opgesteld. Dit plan moet nagaan welke technieken op welke manier en door wie moeten worden toegepast. Het vaststellen van de aanwezigheid van exoten kan gebeuren met de hulp van vrijwilligers, maar de overige elementen moeten gebaseerd zijn op gefundeerd wetenschappelijk onderzoek.

Tijdens de bestrijding is het nodig de effecten op systematische basis op te volgen. Er is dus nood aan een gestandaardiseerde monitoring. Uit de hogere toestandsbeschrijving blijkt dat dit zelfs nog niet het geval is voor de reeds langlopende projecten rond de rattenbestrijding.

Een meer specifieke kennisvraag die zich opdringt bij de rattenbestrijding is welke methoden in de toekomst zullen moeten worden aangewend. Enerzijds om de nu nog steeds optredende nevenvangsten uit te sluiten, anderzijds omdat volgens de Europese richtlijn, die tegen 2006 moet geïmplementeerd zijn, alleen nog maar goedgekeurd vangmateriaal mag worden gebruikt.

Meer algemeen zal vanaf 2004 het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen worden verboden voor de overheid of ontmoedigd voor de particulieren. Er moeten dus dringend efficiënte alternatieven worden ontwikkeld.

Lectoren

Anny Anselin, Olivier Beck, Dirk Maes, Geert Spanoghe – Instituut voor Natuurbehoud
 An Cliquet – RUG, Faculteit Rechtsgeleerdheid
 Bart Roelandt – AMINAL, afdeling Bos en Groen
 Jan Stuyck – Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer
 Marc Van Der Weeën – AMINAL, afdeling Water
 Nico Verwimp – AMINAL, afdeling Natuur

